

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-340-67>

УДК 330

ЧИНЧИК Анатолій

Київський національний університет будівництва і архітектури

<https://orcid.org/0000-0003-4017-4753>

ГОЛУБКА Степан

ВНЗ «Національна академія управління»

<https://orcid.org/0000-0002-3702-073X>

ДЕТЕРМІНАНТИ ЯКІСНОЇ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті сформульовано авторське розуміння якісної оцінки ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері національної економіки виходячи з того, що місією якісного аналізу ризику є виявлення джерел та причин ризику на кожному з етапів його формування.

Розкрито зміст та основні наукові засади оцінювання якісних показників, які передбачають використання експертних методів, необхідних як для підготовки, вибору та оцінки ризиків, так і прийняття обґрунтованого, раціонального й ефективного рішення в управлінні ними у сфері економіки.

Здійснено обґрунтування якісного показника, який надає можливість оцінити (у сукупності з кількісними показниками вчинення кримінального правопорушення) відхилення пріоритетів державного органу, що реалізує політику держави у визначеній сфері (бюджетній, податковій, митній, грошово-кредитній або інвестиційній), від реалізації такої політики за визначеним ризиком або його складовою.

Визначено, що якісний показник є думкою експертного середовища інституції відповідно до виконуваних ним повноважень, яке володіє необхідними знаннями і досвідом.

На основі проведеного аналізу існуючих методів експертного оцінювання актуалізовано та запропоновано опитувальник (анкету) щодо оцінки ризику вчинення кримінального правопорушення який, враховуючи специфіку даного дослідження, поділяється на інституційні блоки відповідно до компетенції державних органів у кластері ризику.

Висвітлюючи проблематику оцінювання ризику доведено особливу роль принципів, які виконують інтегруючу, синтезуючу і організуючу функції та на цій основі візуалізовано принципи охоплення повноважень відповідною державною інституцією щодо опрацювання ризику вчинення кримінального правопорушення або явища, яке його формує.

За результатами дослідження якісних показників ризику вчинення кримінального правопорушення обґрунтовано потребу розробок та апробації методичних підходів до оцінювання кількісних показників.

Ключові слова: національна економіка, державні органи, Бюро економічної безпеки України, економічна безпека, якісний аналіз ризику, кількісний аналіз ризику, оцінювання, якісні показники, ризики, ризик вчинення кримінального правопорушення, детермінанти, інституція.

CHYNCHYK Anatolii

Kyiv National University of Construction and Architecture

HOLUBKA Stepan

Higher Education Institution "National Academy of Management"

DETERMINANTS OF QUALITATIVE RISK ASSESSMENT OF CRIMINAL OFFENSES IN THE NATIONAL ECONOMY SECTOR

The article presents the authors' understanding of qualitative risk assessment of criminal offenses in the national economy sector, based on the premise that the mission of qualitative risk analysis is to identify the sources and causes of risk at each stage of its formation.

The content and key scientific principles of assessing qualitative indicators are revealed. These principles involve the use of expert methods necessary for preparing, selecting, and evaluating risks, as well as making substantiated, rational, and effective decisions in risk management within the economic domain.

The article substantiates a qualitative indicator that enables evaluation (together with quantitative indicators of criminal offenses) of deviations in the priorities of a state body responsible for implementing national policy in a particular sector (budgetary, tax, customs, monetary-credit, or investment) from the actual execution of that policy based on a defined risk or its components.

It is determined that the qualitative indicator reflects the opinion of the expert community within the institution, in accordance with its powers and based on relevant knowledge and experience.

Based on the analysis of existing expert assessment methods, the study updates and proposes a questionnaire for assessing the risk of committing a criminal offense. Taking into account the specifics of this research, the questionnaire is divided into institutional blocks according to the competence of state bodies within the risk cluster.

The paper emphasizes the crucial role of principles that perform integrative, synthesizing, and organizing functions in risk assessment. These principles are visualized as the coverage of powers of the relevant state institution concerning the management of the risk of criminal offenses or the phenomena that form them.

As a result of the study on qualitative risk indicators, the necessity for the development and testing of methodological approaches to assessing quantitative indicators is substantiated.

Keywords: national economy, state bodies, Bureau of Economic Security of Ukraine, economic security, qualitative risk analysis, quantitative risk analysis, assessment, qualitative indicators, risks, criminal offense risk, determinants, institution.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Теоретичні і практичні аспекти управління ризиками потребують детального висвітлення з метою їх врахування при формуванні державної політики в сфері забезпечення економічної безпеки, стан якої характеризує загальний рівень національної економіки.

Тим більше, що після створення Бюро економічної безпеки України – органу на «який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави» [1] – питання виявлення та визначення ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері економіки, а також розроблення та реалізація управлінських рішень на основі їх оцінювання, і загалом, формування методики / методології оцінювання відповідних ризиків стали необхідністю та однією з функцій ефективної діяльності цієї інституції.

Власне висвітлення проблематики забезпечення безпеки у сфері економіки держави з позиції врахування та оцінювання ризиків вчинення кримінальних правопорушень в сфері фінансово-господарської діяльності набуває все більшої актуальності і потребує створення методологічної основи дослідження, а також аналізу ризиків та здійснення їх якісної оцінки. У такому разі, аналіз ризиків необхідно розглядати як інформаційно-аналітичну діяльність «щодо оцінки загроз економічній безпеці, ступеня її вразливості та рівня негативного впливу на неї» [1], а оцінювання ризиків у сфері економіки – «як ефективного інструменту їх ідентифікації, систематизації та запобігання їх виникненню, що сприятиме напрацюванню єдиної стратегії мінімізації негативних наслідків від таких ризиків» [2].

Саме якісні показники, як важлива складова оцінювання ризиків вчинення кримінального правопорушення, стали предметом нашого дослідження.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дане дослідження поглиблює теоретико-прикладні розробки вчених в частині визначення актуальних питань національної безпеки, якісного і кількісного аналізу ризиків та управління ними в сфері економічної безпеки держави, серед яких: М. Балджи, В. Вітлінський, О. Власюк, І. Доценко, О. Мартинова, О. Шевченко, Н. Караваєва, Т. Васильєва, Я. Кривич, В. Петрова, К. Шурда та інші.

Однак, попри значні дослідження українських вчених з даної проблематики, на особливу увагу заслуговують питання щодо визначення якісних показників оцінки ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері національної економіки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка методологічного підходу дослідження якісної оцінки ризиків в контексті кримінальних правопорушень у сфері національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Погоджуючись із твердженням, що «всестороннє оцінювання ризиків повинне ґрунтуватися на суб'єктивному (якісному) та об'єктивному (кількісному) підходах» [3] та виходячи з того, що якісна оцінка ризиків визначає ступінь їх важливості з метою вибору способу швидкого реагування на них, а «доступність супровідної інформації допомагає легше розставити пріоритети для різних категорій ризиків» [4] вважаємо першочергово розглянути детермінанти якісної оцінки ризиків.

Серед методів оцінки ризиків і загроз економічній безпеці держави, базовим можна вважати саме якісний аналіз насамперед через те, що в його основі закладено: з одного боку, виявлення чинників самого ризику (його причини, умови, джерела), а з другого – саме кінцеві результати якісного аналізу ризику слугують вихідною інформацією для проведення кількісного аналізу [5].

Беручи до уваги, що «завданням якісного аналізу ризику є виявлення джерел та причин ризику, етапів і робіт, при виконанні яких виникає ризик, а саме: визначаються потенційні зони ризику; виявляються ризики, які супроводжують проведення діяльності; прогнозуються практичні вигоди і можливі негативні наслідки прояву виявлених ризиків» [6], а також ще неповному висвітленні та аналізі ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері економіки, вважаємо за доцільне зосередитися на цій проблематиці більш детально.

У свою чергу, «якісна оцінка ризиків це процес подання якісного аналізу ідентифікації ризиків, що вимагають швидкого реагування. Така оцінка ризиків визначає ступінь важливості ризику і вибирає спосіб реагування. Основною метою цього методу оцінки є виявлення основних видів ризиків» [7], що впливають на розвиток національної економіки.

Таким чином, аналіз взаємозв'язку розвитку економіки держави і ризиків кримінальних правопорушень скеровує до дослідження «з виявлення, оцінювання та визначення ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері економіки, а також вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня» [8]. Виходячи з того, важливою складовою оцінювання етапів формування ризику вчинення кримінального правопорушення є якраз якісні показники, які визначають сприйняття експертним середовищем пріоритетів державної політики.

У будь-якому разі, для оцінювання якісних показників, по-перше, необхідна експертна платформа, щоб додавати цим пропозиціям виваженості, обґрунтованості рішень, впорядкованості та системності. По-друге, повинні бути чітко прописані критерії досягнення результату, що дозволить цілісно розуміти умови, і джерела формування ризику, закономірності та характер причино-наслідковості, а також сприятиме виявленню та усуненню причин виникнення ризику, прийняттю ефективніших управлінських рішень, запобіганню вчинення кримінальних правопорушень у сфері національної економіки.

Як відомо, наукові засади оцінювання якісних показників передбачають використання експертних методів, необхідних як для підготовки, вибору та оцінки ризиків, так і прийняття обґрунтованого, раціонального й ефективного рішення в управлінні економічними процесами. Ми погоджуємося з думкою, що «обрати ефективну стратегію та оптимальний варіант напрямів розвитку із сукупності альтернативних напрямів можливо лише в результаті аналізу всього комплексу ризиків, не ігноруючи жодного з них, аби уникнути негативних наслідків» [3] в діяльності як окремого суб'єкта господарювання так і державної інституції.

Доцільно зауважити, що такий підхід дослідження якісних показників оцінки ризиків вчинення кримінальних правопорушень в сфері економічної безпеки держави відбувається за принципом відповідності такого (якісного) показника до кількісного показника оцінки ризику, що надає змогу оцінити сприйняття експертним середовищем інституції тенденцій ефективності та пріоритетів у її роботі.

Аналіз наукових джерел щодо різних аспектів застосування методів експертних оцінок в економічних дослідженнях показав, що «реалізація методів експертних оцінок в аналізі економічних ризиків відбувається шляхом узагальнення інформації від експертів, якими можуть виступати як працівники підприємства, так і залучені спеціалісти» [9].

З урахуванням вищезазначеного вважаємо, що при дослідженні детермінантів якісної оцінки ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері національної економіки, експертами, які формують експертне середовище можуть бути як керівники державних органів, які відповідно до повноважень беруть участь в дослідженні явищ порушення положень нормативно-правових актів та оцінюванні ризиків вчинення кримінальних правопорушень, так і уповноважені ними особи або групи осіб, які є фахівцями у цій сфері.

Тобто, за своєю сутністю якісний показник є експертною думкою уповноваженої особи державного органу або сукупністю думок таких осіб, відповідно до повноважень інституції яку вони представляють, щодо оцінки значущості певного явища порушення положення нормативно-правового акту на певному етапі формування ризику вчинення кримінального правопорушення.

На нашу думку, поруч з розкриттям змісту методів оцінки та управління ризиками необхідно розуміти, що експертне середовище державної інституції формується з керівника державної інституції або визначеної її керівництвом особи чи певного кола осіб, які в певній інституції за досліджуваням напрямком відповідають за контроль / регуляцію (за виконанням) нормативно-правового акта, здійснення його адміністрування та за знаннями і досвідом можуть здійснювати належну оцінку ризику вчинення кримінального правопорушення або явища яке його формує. В даному випадку дослідження експертної думки повинно відбуватися за принципами співмірності визначеного якісного показника до відповідного кількісного показника, який характеризує сприйняття експертним середовищем оцінки поширення негативного явища та реагування на нього уповноваженою інституцією.

Як приклад, можна навести сукупність кількісних показників, які характеризують ефективність виконання контрольної функції інституції (кількість узгоджених адміністративних стягнень до накладених; сума узгоджених зобов'язань до додатково нарахованих по прямих податках (зокрема, податку на прибуток) тощо) у співмірності з формуванням якісного показника за бальною шкалою, який відповідає застосуванню кількісних показників (щодо оцінки професіоналізму працівників, які здійснюють контрольні функції – «Як ви оцінюєте ймовірність неякісного виконання своїх обов'язків працівниками інституції, які здійснюють контрольні функції?», «Як ви оцінюєте ймовірність недосконалої нормативно-правового регулювання, яке визначає контрольні функції інституції?»; оцінка спроможності інституції до збільшення податкових надходжень по прямих податках (зокрема, податку на прибуток) – «Як ви оцінюєте ймовірність зниження рівня добровільного нарахування та сплати податку на прибуток?» тощо).

На наш погляд, в експертне середовище інституції, яка залучена до дослідження ризику вчинення кримінального правопорушення у межах кластеру, можуть входити: 1) державні органи, на яких покладені такі функції щодо зазначеного положення нормативно-правового акту, 2) державні органи, які мають право накладати адміністративні стягнення згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення [16], 3) правоохоронні органи, які за підслідністю, передбаченою кримінальним процесуальним законодавством [10], здійснюють розслідування кримінальних правопорушень, 4) органи прокуратури та судової влади [11], які опрацьовують якісні показники, що відповідають кількісним показникам відповідно до компетенції інституції, у межах своїх повноважень, з метою визначення оцінки сприйняття інституцією тенденцій та пріоритетів.

Як приклад можна навести визначення експертного середовища у Державній податковій службі України з числа керівників структурних підрозділів, які відповідають за адміністрування податків, зборів (обов'язкових платежів), виконання контрольної функції органу за повнотою їх нарахування та сплати. Кожен

з визначених керівників підрозділу надає оцінку лише тому якісному показнику (бальність за шкалою), який за своєю сутністю відноситься до його компетенції. Загалом інституція має надати оцінку лише якісним показникам, які відповідають її компетенції й визначені в опитувальнику (анкеті) за нею.

Повертаючись до висвітлення якісних показників оцінки ризиків, необхідно наголосити, що: з одного боку, «метою якісного аналізу є визначення (ідентифікація) чинників, областей і видів ризиків» [6], а з другого - якісні показники не повинні дублювати кількісні за своєю сутністю, а лише відображати уявлення експертного середовища щодо оцінки ним дій, подій, процесів та тенденцій, які виражені кількісними показниками.

Вважаємо, що якісний показник оцінки поширення негативного явища повинен відповідати кількісним показникам за декілька звітних (визначених) періодів кількості суб'єктів, притягнутих до відповідальності за відповідне порушення нормативно-правового акту, суми порушень, загального доходу з такого виду діяльності за визначений період тощо. Зокрема, визначення якісного показника оцінки сприйняття експертним середовищем інституції тенденції поширення негативного явища: ймовірність зниження рівня добровільної сплати певного виду прямого податку, що співвідноситься до тенденції, визначеної відповідними кількісними показниками у динаміці.

Загальновідомо, що технологія експертного оцінювання містить ряд взаємопов'язаних етапів[9], а серед експертних методів виокремлюють інтерв'ю, анкетування, тощо.

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо доцільним формування визначених якісних показників оцінки ризиків вчинення кримінальних правопорушень проводити у вигляді опитувальників (анкет). Кожен якісний показник, включений до опитувальника (анкети), повинен мати бальність за шкалою сприйняття – від найнижчого до найвищого рівня: наднизький рівень, низький рівень, середній рівень, небезпечний рівень, загрозливий рівень. При визначенні сприйняття експертного середовища, на нашу думку, повинна застосовуватися бальна оцінка не нижче ніж 5 задля коректного відображення та використання у подальшому експертної оцінки.

На рис. 1 представлено основні аспекти формування якісних показників ризику вчинення кримінального правопорушення.

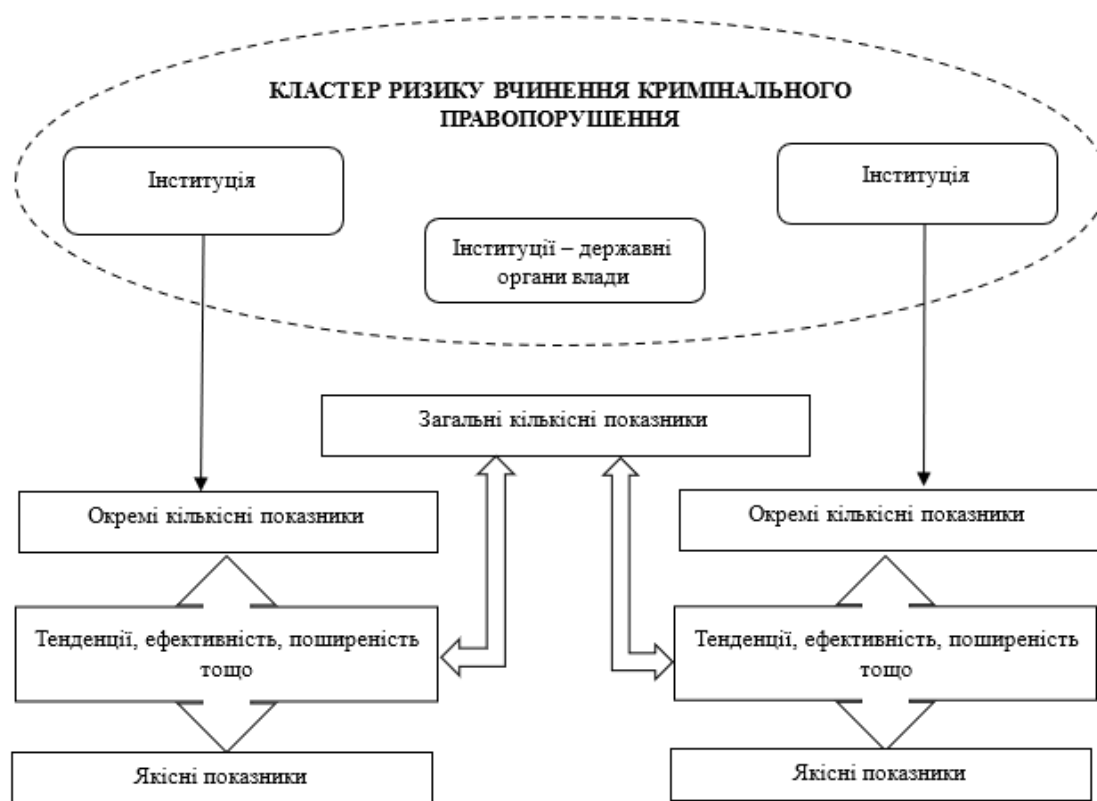

Рис. 1. Основні аспекти формування якісних показників ризику вчинення кримінального правопорушення
Джерела: авторська розробка.

З визначених на рис. 1 основних аспектів формування якісних показників ризику вчинення кримінального правопорушення до окремих кількісних показників відносимо кількість встановлених порушень нормативно-правового акту та суму таких порушень, кількість проведених контрольних заходів, до кількості платників які здійснюють діяльність відповідно до положень нормативно-правового акту тощо. Тобто, один якісний показник буде характеризувати ознаку сукупності певних кількісних показників

вчинення кримінального правопорушення, оцінка якого за бальною шкалою відповідним експертним середовищем надасть змогу отримати уявлення про орієнтованість та пріоритетність спрямування ресурсів відповідної інституції.

Якісний показник, за своєю сутністю надає можливість оцінити у сукупності з кількісними показниками вчинення кримінального правопорушення відхилення пріоритетів державного органу, який реалізує політику держави у визначеній сфері, від реалізації такої політики за визначеним ризиком або його складовою.

Для прикладу, у сфері оподаткування політику держави уповноважені здійснювати Державна податкова служба України та Державна митна служба України, серед завдань яких є контроль за повнотою сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) [12].

Розподіл ресурсів зазначених інституцій, з метою реалізації покладених на них завдань, визначає пріоритети такої інституції у реалізації політики держави за явищем, яке формує ризик вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 212 «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» Кримінального кодексу України [13]. В даному випадку це явище сформоване із сукупності дій або бездіяльності, що складається з несплати кожного виду податку, збору (обов'язкового платежу).

Тобто, якщо заходи, які вживаються державною інституцією щодо залучення до оподаткування шляхом виведення з тіньового обігу та розширення бази оподаткування, стосуються лише одного або декількох видів податків, зборів (обов'язкових платежів), динаміка щодо добровільної сплати яких є позитивною, а тіньового обігу – до зменшення, в той час, коли за деякими іншими видами податків, зборів (обов'язкових платежів) така динаміка є негативною або загрозливою, але відповідні заходи реагування інституцією не вживаються чи вживаються на вкрай недостатньому рівні, зазначене свідчить про дисбаланс (відхилення) пріоритетів інституції від реалізації політики держави за визначеним явищем, що, за певних умов, може формувати ризик вчинення кримінального правопорушення.

Оцінка сприйняття експертним середовищем державної інституції таких тенденцій та пріоритетів є визначальним для з'ясування причин дисбалансу (відхилення) від реалізації політики держави за визначеним явищем, що формує ризик вчинення кримінального правопорушення.

На основі аналізу існуючих методів експертного оцінювання та враховуючи специфіку нашого дослідження вважаємо, що опитувальник (анкета) до оцінки ризику вчинення кримінального правопорушення має поділятися на інституційні блоки (рис. 2) відповідно до компетенції державних органів у кластері ризику. При цьому, експертне середовище кожної державної інституції, яка залучена до кластеру оцінювання ризику вчинення кримінального правопорушення, заповнює свою частину опитувальника (анкети). Відповідно, керівник державної інституції приймає рішення щодо складу експертного середовища, яке здійснює опрацювання опитувальника (анкети), але у будь-якому разі бальну оцінку якісного показника (надання відповіді з визначенням рівня за бальною шкалою) повинен здійснювати керівник компетентного (відповідального за сутність питання) підрозділу, працівник такого підрозділу з досвідом роботи за визначеним напрямом не менше 5 років, а також керівник державного органу або його заступник, який відповідає за даний напрям (відповідального за сутність питання).

Доцільно підкреслити, що «якісне загальне оцінювання дає змогу позначити наслідок, імовірність і рівень ризику такими термінами щодо рівня значущості, як «високий», «середній» та «низький», поєднати наслідок та ймовірність і оцінити рівень ризику, який впливає з цього, відповідно до якісних критеріїв» [14].

Беручи за основу Національний стандарт України керування ризиком [14] та враховуючи специфіку щодо анкетування до оцінки ризику вчинення кримінального правопорушення доведено, що опрацювання опитувальника (анкети) до оцінки ризику вчинення кримінального правопорушення, як елементу комплексного оцінювання такого ризику, у сукупності з оцінкою кількісних показників надає змогу:

- здійснити оцінку якісних показників ризику вчинення кримінального правопорушення;
- визначити пріоритети інституції відносно визначеного ризику вчинення кримінального правопорушення або явища, яке його формує;
- виявити дисбаланс (відхилення) пріоритетів інституції від реалізації політики держави за визначеним ризиком вчинення кримінального правопорушення або явищем, яке його формує;
- з'ясувати причини дисбалансу (відхилення) пріоритетів інституції від реалізації політики держави за визначеним ризиком вчинення кримінального правопорушення або явищем, яке його формує;
- здійснити деталізацію причинно-наслідкових зв'язків виникнення дисбалансу (відхилення) пріоритетів інституції від реалізації політики держави за визначеним ризиком вчинення кримінального правопорушення або явищем, яке його формує, шляхом аналізу, за результатами якого виокремити та ранжувати елементи ризику (загрози, впливи та вразливості);
- розробити заходи з мінімізації ризику вчинення кримінального правопорушення або явища, яке його формує.

Опитувальник (анкета)

до якісної оцінки ризику вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 200 «Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення» Кримінального кодексу України

(Оцініть від 1 до 5 балів, де 1 – дуже низький рівень, а 5 – дуже високий рівень)

Національний банк України

1. Оцініть поширеність випадків використання у побуті платіжних карток неуповноваженими особами?
2. Як часто підтверджуються факти інформування НБУ про незаконні дії банківських установ?
3. Оцініть достатність ресурсної бази НБУ для належного контролю за обігом та використанням обладнання для виготовлення платіжних карток?
4. Якої поширюваності, на думку НБУ, набуло використання електронних грошей за період воєнного стану в Україні?
5. Чи є, на думку НБУ, захищеним способом оплати – використання паперових документів на переказ?
6. Оцініть надійність надання комерційними банківськими установами послуги з генерації Кваліфікованого електронного підпису?
7. Чи належним чином захищена система доступу до банківських рахунків?
8. Оцініть рівень захищеності від неправомірного випуску або використання електронних грошей?

Бюро економічної безпеки України

1. Наскільки поширені стійкі зв'язки між суб'єктами, що беруть участь у незаконних діях з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення?
2. Оцініть вплив корупційної складової (участі, співучасті) співробітників банківських установ у незаконних діях з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення?

Офіс Генерального прокурора

1. Оцініть рівень дотримання органами досудового розслідування правових норм при розслідуванні злочинів, передбачених статтею 200 Кримінального кодексу України?
2. Чи відповідає міра відповідальності суб'єкта тяжкості вчиненого злочину, передбаченого статтею 200 Кримінального кодексу України?

Державна судова адміністрація України

1. Чи задовольняє Судову владу якість матеріалів досудового розслідування за статтею 200 Кримінального кодексу України?
2. Оцініть відповідність міри покарання за правопорушення, передбачене статтею 200 Кримінального кодексу України?

Рис. 2. Приклад структури опитувальника (анкети) до якісної оцінки ризику вчинення кримінального правопорушення
Джерела: авторська розробка

Разом з тим, при формуванні якісних показників у кластері ризику вчинення кримінального правопорушення слід враховувати, що кількісні показники, виокремлені кожною інституцією у кластері, повинні мати відображення (характеризуватися) якісними показниками. Кількісні показники державної інституції, які повною мірою характеризують тенденції адміністрування та ефективності роботи з ризиком вчинення кримінального правопорушення або явищем, яке його формує, відповідно до її повноважень, формуються парно (окремий до відповідного загального кількісного показника).

З огляду на вищевикладене, основне завдання цих досліджень полягає у виявленні причинно-наслідкових зв'язків та розуміння того, що формування якісних показників відбувається шляхом формулювання питань щодо оцінки експертним середовищем державної інституції сприйняття визначених попарних порівнянь, співвідношень (окремий до загального) кількісних показників, виявлення тенденцій та оцінки ефективності тощо, що повною мірою характеризує оцінку експертним середовищем інституції тенденцій адміністрування та ефективності роботи з ризиком вчинення кримінального правопорушення або

явищем, яке його формує, відповідно до повноважень інституції, та у повній мірі охоплюють характеристику парних (окремий до відповідного загального) кількісних показників інституції.

З огляду на значимість методологічного підґрунтя при висвітленні проблематики оцінювання ризику вчинення кримінального правопорушення, доцільно звернути увагу на особливу роль принципів, які виконують інтегруючу, синтезуючу і організуючу функції[15].

У зв'язку з цим, нами візуалізовано принципи охоплення повноважень державною інституцією щодо опрацювання ризику вчинення кримінального правопорушення або явища, яке його формує, відповідною сукупністю кількісних показників та якісними показниками, що їм відповідають (рис. 3).

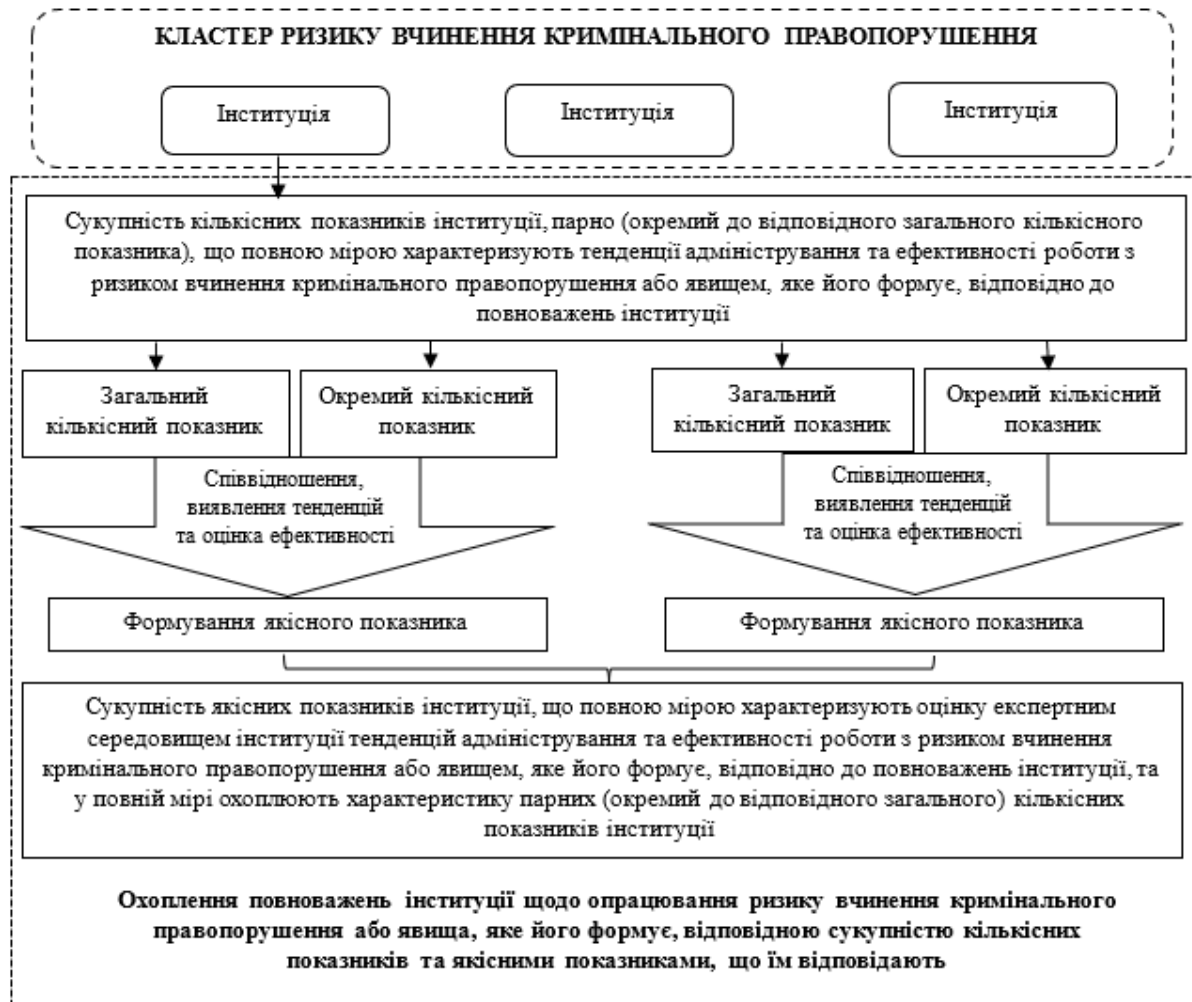

Рис. 3. Принципи охоплення повноважень державної інституції щодо опрацювання ризику вчинення кримінального правопорушення або явища, яке його формує

Джерела: авторська розробка

Слід підкреслити, що така постановка питання, допомагає у процесі загального аналізу оцінки ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері національної економіки. При цьому, доцільно підкреслити, що: по-перше, окремі кількісні показники – це ті, що характеризують вимірюваний результат застосування владних повноважень державним органом та його ефективність. По-друге, загальні кількісні показники – характеризують вимірюваний результат виконання певного положення нормативно-правового акту особою, яка підлягає державному контролю / регулюванню. По-третє, кількісні показники повинні бути співвідносними та відповідати принципу «окремий до загального», коли окремих кількісний показник є частиною загального кількісного показника, що має певну особливість.

Цілком доцільно зазначити, що під час формування відповідностей між кількісними та якісними показниками повинні враховуватися обов'язкові умови відповідності принципам національної регуляторної політики[17]: відсутність дублювання у сформованих якісних показниках характеристик кількісних показників та відсутність прогалин у перекритті якісними показниками характеристик кількісних показників.

Тобто, при формуванні відповідностей між якісними та кількісними показниками, кількісні показники повинні у повній мірі відображати виконання функцій державною інституцією з опрацювання явища, яке призводить до формування ризику вчинення кримінального правопорушення, у співвідношенні до загальних кількісних показників, а якісні – охоплювати характеристику таких показників. Разом з тим,

формування відповідностей дозволяє при оцінці ризику вчинення кримінального правопорушення врахувати окрім сукупності кількісних показників, які відображають ефективність виконання функцій інституцією по опрацюванню такого ризику, ще й сприйняття тенденцій, пріоритетів тощо уповноваженими особами інституції, які відповідальні за його опрацювання.

На нашу думку, такий підхід допомагає:

- по-перше – ідентифікувати невідповідність між впливом, який здійснює ризик або явище, що його формує та оцінки його сприйняття уповноваженою інституцією. За результатами опрацювання кількісних показників інституції у динаміці, можна виявити тенденції стрімкої концентрації явища, яке формує ризик вчинення кримінального правопорушення та підтвердити рівень ефективності застосування контрольної / регуляторної функції інституцією. Водночас при опрацюванні якісних показників інституції може виявитися, що за оцінкою її експертного середовища, робота з цим явищем не є для інституції пріоритетом або сприйняття загрози є вкрай незначним, що може свідчити про вразливості системи державного контролю з боку інституції;

- по-друге – сформувати відповідно до повноважень інституції карту складових (таких як: недосконалість нормативно-правового регулювання, недостатність ресурсів, низький професійний рівень, корупція тощо), які найбільш негативно впливають на ризик або явище, що його формує;

- по-третє – скорегувати пріоритети у політиці інституції з питань реалізації її повноважень; по-четверте – підвищити ефективність роботи інституції шляхом оптимізації використання нею обмежених ресурсів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, дослідження ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері національної економіки повинно мати системний та обґрунтований характер, а оскільки це складне завдання, актуально залучати комплекс інструментів інституціонального механізму для їх оцінювання.

Обґрунтовано, що якісні показники ризику вчинення кримінального правопорушення або явища, яке його формує, являються невід'ємною складовою механізму його оцінювання та разом із кількісними показниками допомагають здійснити комплексне оцінювання, а також дослідити тенденції розвитку, впливи, які здійснює такий ризик та вразливості системи державного управління, що виникають за рахунок цих впливів.

Доведено значимість вищезазначеного підходу, який допомагає систематизувати та деталізувати детермінанти якісної оцінки ризиків вчинення

кримінального правопорушення, дослідити чинники, динаміку негативних явищ, причини їх виникнення й поширення, а також розробити методологічний концепт щодо превентивності, мінімізації та усунення таких ризиків.

Література

1. Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28 січня 2021 року № 1150- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
2. Оцінювання ризиків у сфері економіки. URL: <https://esbu.gov.ua/diialnist/otsiniuvannia-ryzykiv-u-sferi-ekonomiky>
3. Петрова В.Ф. Методичне забезпечення оцінки ризиків підприємства . URL: [file:///C:/Users/s.holubka/Downloads/4813-Article%20Text-10015-1-10-20160210%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/s.holubka/Downloads/4813-Article%20Text-10015-1-10-20160210%20(3).pdf)
4. Балджи М.Д. Економічний ризик та методи його вимірювання. Навчальний посібник. – Харків: Промарт, 2015. – 300 с.
5. Караєєва Н. В. Еколого-економічний ризик-менеджмент: методи оцінювання ризиків : [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. спеціальності 122 «Комп'ютерні науки та інформаційні технології», спеціалізації «Інформаційні технології моніторингу довкілля» / Н. В. Караєєва; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,5 Мбайт). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019.
6. Шурда К. Е. Методи якісного та кількісного аналізу ризиків [Електронний ресурс] / К. Е. Шурда // Збалансоване природокористування. - 2020. - № 4. - С. 64-72. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zp_2020_4_8
7. Рудь О. О. Інвестиційний ризик-менеджмент: особливості аналізу та оцінки ризиків в інвестиційному проєкті / О. Рудь // Економіка та суспільство. Випуск # 70 / 2024. С. 1-10 . URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/5393-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-5312-1-10-20250219%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/5393-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-5312-1-10-20250219%20(2).pdf)
8. Порядок застосування ризик-орієнтованого підходу в Бюро економічної безпеки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0350-23#Text>

9. Економічний ризик: методи оцінки та управління [Текст] : навч. посібник / [Т. А. Васильєва, С. В. Леонов, Я. М. Кривич та ін.] ; під заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої, канд. екон. наук Я. М. Кривич. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2015. – 208 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
11. Методологічний концепт дослідження ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері національної економіки // Актуальні проблеми економіки № 11. Том 2 (281/2), листопад, 2024. С. 66-79.
12. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
13. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
14. Національний стандарт України керування ризиком методи загального оцінювання ризику (ієс/ібо 31010:2009,іот) дсту ієс/ібо 31010:2013. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/iso_31010.pdf
15. Основи наукових досліджень [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. спеціальності 141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка» / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: Г. Г. Стрелкова, М. М. Федосенко, А. І. Замулко, О. С. Іщенко. – Електронні текстові дані (1 файл: 500 Кбайт). – Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. – 120 с.
16. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>
17. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 року № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). *Zakon Ukrainy "Pro Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy" vid 28 sichnia 2021 roku No 1150-IX* [Law of Ukraine "On the Bureau of Economic Security of Ukraine"]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
2. Economic Security Bureau of Ukraine. (n.d.). *Otsiniuvannia ryzykiv u sferi ekonomiky* [Risk assessment in the economic sphere]. <https://esbu.gov.ua/diialnist/otsiniuvannia-ryzykiv-u-sferi-ekonomiky>
3. Petrova, V. F. (n.d.). *Metodychne zabezpechennia otsinky ryzykiv pidpriemstva* [Methodical support for enterprise risk assessment]. [PDF file].
4. Baldzhi, M. D. (2015). *Ekonomichni ryzyk ta metody yoho vymyriuvannia* [Economic risk and methods of its measurement]. Kharkiv: Promart.
5. Karavaieva, N. V. (2019). *Ekologo-ekonomichni ryzyk-menedzhment: metody otsiniuvannia ryzykiv* [Ecological and economic risk management: methods of risk assessment]. KPI im. Ihoria Sikorskoho.
6. Shurda, K. E. (2020). *Metody yakisnoho ta kilkisnoho analizu ryzykiv* [Methods of qualitative and quantitative risk analysis]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, (4), 64–72. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zp_2020_4_8
7. Rud, O. O. (2024). *Investytsiyni ryzyk-menedzhment: osoblyvosti analizu ta otsinky ryzykiv v investytsiynoho proiekti* [Investment risk management: features of risk analysis and assessment in an investment project]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (70), 1–10. [PDF file].
8. Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). *Poriadok zastosuvannia ryzyk-orientovanoho pidkhodu v Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Procedure for applying a risk-oriented approach in the Bureau of Economic Security of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0350-23#Text>
9. Vasyliieva, T. A., Leonov, S. V., Kryvykh, Ya. M., et al. (2015). *Ekonomichni ryzyk: metody otsinky ta upravlinnia* [Economic risk: assessment and management methods]. Sumy: DVNZ “UABS NBU”.
10. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku No 4651-VI* [Criminal Procedure Code of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
11. (2024). *Metodolohichni kontsept doslidzhennia ryzykiv vchynennia kryminalnykh pravoporushen u sferi natsionalnoi ekonomiky* [Methodological concept for studying risks of committing criminal offenses in the national economy]. *Aktualni problemy ekonomiky*, (11), 66–79.
12. Verkhovna Rada of Ukraine. (2010). *Podatkovyi kodeks Ukrainy* [Tax Code of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). *Kryminalnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Code of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
14. Derzhstandart Ukrainy. (2013). *DSTU IEC/ISO 31010:2013. Keruvannia ryzykom. Metody zahalnoho otsiniuvannia ryzyku* [Risk management – Risk assessment techniques]. https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/iso_31010.pdf
15. Strelkova, H. H., Fedosenko, M. M., Zamuiko, A. I., & Ishchenko, O. S. (2019). *Osnovy naukovykh doslidzhen* [Fundamentals of scientific research]. KPI im. Ihoria Sikorskoho.
16. Verkhovna Rada of Ukraine. (1984). *Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia* [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>
17. Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). *Zakon Ukrainy "Pro zasady derzhavnoi rehuliatornoj polityky u sferi hospodarskoi diialnosti"* [Law of Ukraine "On the principles of state regulatory policy in economic activity"]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>